

Hvordan ved vi, hvad vi ved?

Nativisme-empirisme

(Af Bertel Wahlström)

Den engelske filosof John Locke er kendt som en af empirismens store fortalere. Da han studerede i Oxford, slog det ham, at filosofien rummede mange uklare spekulationer og begreber. Universitetsfilosofien på hans tid viste endnu træk af den sene skolastik, hvor mange problemstillinger var kunstige og argumenterne betjente sig af nedarvede begreber, der ikke kunne tilskrives entydig mening. I sin skriftlige produktion, som først blev udgivet efter at han var fyldt tres år, hævdede Locke, at vi kun kan nå til klarhed i tænkningen, hvis vi har entydige begrundelser for vore begreber. Kun begreber, der bygger på det, vi virkelig ved, er klare. Derfor fremhævede han kundskabens rolle i begrebsdannelsen.

Vejen til erkendelse er ifølge Locke de erfaringer, vi gør ved hjælp af vore sanser. Han forkastede tanken om, at mennesket allerede ved fødslen skulle besidde nogen viden. Ethvert menneskeligt individ er ved fødslen som et tomt ark papir, hvorpå der først gennem omgivelsernes påvirkning tegnes eller skrives figurer. Den menneskelige tanke bliver mulig ved de idéer, sanseindtrykkene giver anledning til. Locke klassificerede de forskellige slags idéer, men grundlaget for dem alle er den simple idé, der opstår gennem enkle sanseindtryk. Begreber, der ikke i den sidste ende har bund i sanseerfaringer, er ikke udtryk for egentlig erkendelse. Nogle af dem er simpelthen forvrøvlede, andre måske nok nyttige eller ønskelige, selvom man ikke kan underbygge dem med viden. Fx. gudsbegrebet hørte ifølge Locke til den sidste slags begreber.

Empirismen, som er det filosofiske standpunkt, at vor erkendelse er erhvervet og ikke medfødt, har siden Locke stået overordentlig stærkt i den vestlige tænkning. Men de store empiristiske filosoffer fik allerede i 1700-tallet en udfordrer i Immanuel Kant. Kant sagde, at de britiske empirister vækkede ham fra sin dogmatiske søvn, hvorved han blev interesseret i erkendelsesproblemet. I sin kritik af empirismen hævdede Kant, at hvis det, vi kan vide, er, hvad vi har sanseindtryk af, kan vi i virkeligheden ikke vide noget. Det, vi erfarer ved sanserne, er adskilte enkeltindtryk, ikke meningsfulde helheder. Han mente, at selvom sanseindtrykkene nok er nødvendige for vor viden om verden, er de ikke tilstrækkelige dertil. Menneskets evne til at forstå fænomener forudsætter en iboende evne til at organisere disse indtryk. Ifølge Kant var fx. tid og rum, substans og årsagssammenhænge, nogle af de principper, vi organiserer vore indtryk efter. Kants synsmåde er blevet kaldt *kritisk idealisme*.

En konsekvens af Kants måde at ræsonnere på er, at vor erkendelse er begrænset til, hvordan verden fremstår for os. Hvordan tingene er i sig selv, kan ikke være genstand for erkendelse som sådan. I den tysksprogede filosofi udvikledes tænkningen efter Kant i en idealistisk retning. Det betød, at nogle filosoffer interesserede sig for hvad "tingen i sig selv" - virkeligheden uafhængig af den menneskelige bevidsthed - kunne være. Andre sluttede, at den eneste virkelighed er den menneskelige bevidsthed. Som svar på spørgsmålet om, hvad der er den ultimative forudsætning for vor viden,

svarede idealisterne som regel, at erkendelse bygger på den menneskelige fornuft. Denne opfattelse kaldes *rationalisme*. Mennesker tiltænkes ofte en i princippet ens, medfødt fornuft.

Selvom empirismen i mange sammenhænge er dominerende i den moderne filosofi, er en del filosoffer og forskere kendte for deres idealistiske grundsynspunkter. Fx har psykologvisten Noam Chomsky hævdet, at vi må antage, at der findes visse medfødte tankestrukturer, hvis vi skal kunne forklare, hvordan det er muligt for børn at lære det talte sprog på så kort tid. Han har også hævdet, at ligheden mellem verdens forskellige sprog på det dybdestrukturelle niveau viser, at den menneskelige tænkning følger visse fælles mønstre under vidt forskellige naturgivne og kulturelle forhold.

Den empiristiske tænkning har blandt andet sat sit præg på vor måde at betragte begreber som moral, æstetik og begrebsdannelse i bred forstand på. Når vi taler om godhed, retfærd og skønhed og benytter os af fx. psykologiske begreber, taler vi i sidste instans om empiriske fænomener, altså noget, vi kan finde ud af ved hjælp af vore sanser. Man kan sige, at empirismen bygger på den metafysiske anskuelse, at virkeligheden i princippet kan erfares ved vore sanser - den er empirisk. I modsætning til empiristerne kan en idealist hævde, at netop begreber som godhed, skønhed och længsel har med noget andet end det empirisk iagttagelige at gøre. Vi kan vide hvad ordene betyder, uden at man i øvrigt kan give en empirisk, "operationel", definition af dem. Idealisterne står således for den metafysiske anskuelse, at vi har begreber, der henviser til en ikke-empirisk virkelighed.

Den diskussion, der i dag føres mellem empiristisk og idealistisk eller rationalistisk tænkende filosoffer, er knyttet til problemstillinger i filosofien fra den britiske empirismes fremkomst. Men grundlaget for problemstillingerne går længere tilbage i tiden end dette: modsætningerne i anskuelserne fremkom allerede i Platons dialoger, hvor Sokrates argumenterer mod det, vi i dag kunne kalde en endimensional empirisme. I moderne tid har den tænkning, der henter sin inspiration i Ludwig Wittgensteins senere filosofi, henledt opmærksomheden på begrebernes forskellige logiske karakter. Dermed har den tilstræbt at fjerne sig fra den tankemæssige blindgyde, en metafysisk stillingtagen indebærer.

(Bertel Wahlström er fil.dr. og rektor ved Katedralskolan i Åbo, Finland)